

## Historiebevidsthed

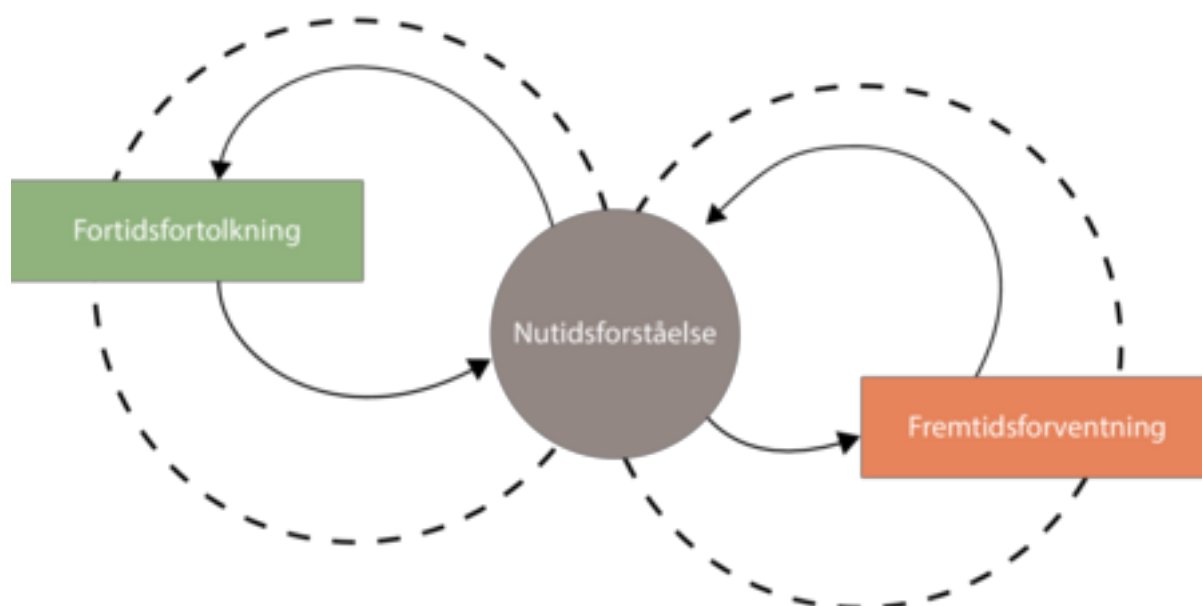
Hvad vil det sige at have en historiebevidsthed – og hvad er med til skabe denne historiebevidsthed? Hvad vil det sige at være historieskabt og historieskabende? Og hvordan kan man leve sig ind i fortiden, når det nu forholder sig sådan, at nutiden spiller en afgørende rolle for, hvordan man fortolker den fortidige virkelighed og hvad man forventer i fremtiden?

*Historiebevidsthed* er et begreb, der siger noget om, hvordan man reflekterer over sammenhængen mellem fortid, nutid og fremtid, dvs. hvordan man forstår fortidens betydning for nutiden og fremtiden. Menneskers historiebevidsthed er derfor skabt på baggrund af en vekselvirkning mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning.

Mennesket spiller en helt afgørende rolle i denne vekselvirkning, fordi det altid bærer det historiske i sig. Man kan ikke undgå at have en historiebevidsthed, og man kan heller ikke vælge den fra. Det skyldes, at mennesket lever i tid, hvilket vil sige, at det konstant afkoder og forstår sin nutid i lyset af en fortolket fortid og en forventet fremtid. Menneskets levede liv rummer således altid en historisk dimension.

Menneskets historiebevidsthed kan altså opfattes som et eksistentielt grundvilkår, der måske tydeligst kommer til udtryk, når noget fortidigt og historisk bruges. Man kan ganske enkelt ikke forstå sin nutid, hvis man ikke ved, hvordan den er blevet til. Det er netop derfor, at man bruger historisk viden og erfaring til at foretage konkrete handlinger i nutiden, der peger ind i fremtiden og måske endda forandrer den.

### HVORDAN SKABES HISTORIEBEVIDSTHED? ID c500



Denne model illustrerer, hvordan menneskers historiebevidsthed dannes og omdannes som følge af samspillet mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning. Nutiden er uløseligt forbundet

med fortolkningen af fortiden, hvilket præger forventningerne til fremtiden. Nutidsforståelsen kan derfor være med til at skabe et nyt blik på både fortid og fremtid. Menneskers historiske bevidsthed påvirkes og forandres - bevidst eller ubevidst - igennem hele livet.

## Hvornår er man historiebevidst?

Når man beskæftiger sig med historiebevidsthed, retter man sit fokus mod historiefagets formål, fordi historie netop handler om at forklare og forstå den verden, man lever i lige nu på baggrund af en fortidsfortolkning. Det er en udpræget misforståelse, at historie kun handler om fortiden for fortidens egen skyld. Nutiden er altid bestemmende for, hvordan man forstår og opfatter fortiden. Dette gælder særligt i forhold til, hvordan man historiefagligt forstår og forklarer bestemte begreber, begivenheder, vilkår, aktører, strukturer og perioder. En faghistoriker i 2018 vil derfor se anderledes på demokratiets historie end en faghistoriker i 1950'erne. Historieskrivningen er netop foranderlig, fordi den altid vil være et produkt af den tid, den bliver skrevet i, og derfor vil den også give forskellige svar på, hvordan fortiden kan forstås og forklares.

Mennesket er både et fortalt og fortællende væsen, der bruger egne og andres fortællinger til at sætte ord på, hvordan fortiden og nutiden hænger sammen. Disse fortællinger kan omhandle den individuelle, lille historie, eller de kan indgå i allerede etablerede erindringsfællesskaber. Samtidig kan fortællingerne trække på den store historie. Menneskets historiebevidsthed vil på den måde altid være i spil, når det fortidige bruges - fx når man møder andres forestillinger og brug af det fortidige, eller man selv opdager nye sider af historien og på den baggrund skaber nye fortidsfortolkninger, nutidsforståelser og fremtidsforventninger. Som følge heraf forandres menneskets historiebevidsthed løbende gennem livet.

Historiebevidsthed er således ikke det samme som at kende til en masse facts om fortiden. Man er først historiebevidst, når det fortidige bruges i nutiden til at forstå, hvordan fortid, nutid og fremtid hænger sammen. Det er netop historiebevidstheden, man bruger, når man orienterer sig i verden, tager stilling til etiske, moralske eller ideologiske værdispørgsmål og herunder inddrager forskellige historiske perspektiver.

## Historiebevidsthed som handling

Mennesket er både *historieskabt* og *historieskabende*. De to opfattelser af mennesket som aktør udtrykker en mere konkret forståelse af det abstrakte begreb *historiebevidsthed*. At være 'historieskabt' vil sige, at man er formet af de historiske, kulturelle og samfundsmæssige forhold, omstændigheder og vilkår, man tilfældigt er født ind i og bliver en del af. Dette har betydning for, hvordan man kommer til at forstå sig selv, hvilke holdninger, man har, og hvilke handlinger, man foretager sig. De historieskabte vilkår er således med til at forme og skabe forskellige historiske identiteter og opfattelser. Tænk fx på, at menneskers nationale identitet først og fremmest er noget, der er konstrueret på

baggrund af bestemte politiske, økonomiske og kulturelle samfundsforhold og historiske begivenheder. Pointen er, at mennesker - på tværs af tid og sted - kan føle sig historisk knyttet sammen med andre mennesker fra samme nation i et usynligt, *historieskabt* fællesskab, man altså *forestiller* sig, man er en del af.

Mennesket er dog ikke kun skabt og formet af fortiden. Mennesket er også 'historieskabende', hvilket betyder, at det i kraft af sine handlinger kan have en vis indflydelse på, hvordan fremtiden kan se ud, afhængigt af de strukturelle omstændigheder, der omgiver den tid, mennesket lever i. Et sådant perspektiv peger på det historieskabende som et væsentligt aspekt af 'levet fortid' - fx når mennesker tager aktivt del i det politiske liv eller bare køber flere økologiske varer. Her vil deres handlinger i forskellig grad påvirke fremtiden. Et andet perspektiv på mennesket som historieskabende aktør vedrører de *fortællinger*, som mennesket konstruerer om fortiden. Her bliver det historieskabende forbundet med 'fortalt historie', der både kan trække på den store og lille historie. Der er netop tale om en historieskabende handling, fordi man i sin fortælling træffer valg om, hvad der er vigtigt og væsentligt i fortiden – og omvendt, hvad der *ikke* er. De historieskabende handlinger viser sig derfor i den måde, man bruger, fortolker og konstruerer fortiden i sine fortællinger.

Når konflikter opstår som følge af fx historiebrug eller fortidsfortolkninger, så ligger en del af forklaringen i, at mennesket netop er en historieskabt og historieskabende aktør, der altid bærer bestemte historiske forestillinger og kollektive erindringer i sig som en del af sin historiske identitet og historiebevidsthed. Når denne identitet og historiebevidsthed så udfordres af nye historiske fortolkninger, kontroversiel historiebrug eller decideret misbrug af fortiden, så reagerer langt de fleste mennesker med enten vrede, forargelse, forundring, skepsis eller decideret faglig kritik. Det skyldes, at der altid er noget på spil for mennesker, når "nogen bruger noget fortidigt til noget".

#### SÅDAN ANALYSERES HISTORIEBEVIDSTHED I PRAKSIS

##### **Fortidsfortolkning:**

- Hvilke begivenheder, personer eller historiske perioder fremhæves i materialet?
- Hvilken fortælling indgår i materialets historiebrug - og hvordan fortolkes fortiden i materialet?
- Hvilket historiesyn indeholder historiebruget?

##### **Nutidsforståelse:**

- Hvilken nutidig sammenhæng ligger til grund for materialets tilblivelse?
- Hvilke forhold i nutiden indgår i og har betydning for materialet/historiebruget?
- Hvilke holdninger og nutidsværdier kommer til udtryk i materialets historiebrug?

##### **Fremtidsforventning:**

- Hvilke fremtidige handlinger eller begivenheder rummer/anviser materialet/ historiebruget?
- Hvilke fremtidsforventninger kan identificeres implicit/eksplicit i materialet/historiebruget?
- Hvilket historiesyn afspejler fremtidsforventningerne i materialet/historiebruget?

## Historisk empati som begreb

### Hvad er historisk empati?

At praktisere 'historisk empati' i historie kan være svært, fordi man ofte tager udgangspunkt i sin egen nutidsforståelse og fremtidsforventning, når man fortolker fortiden. Man kan derfor meget nemt komme til at dømme fortidens mennesker som tilbagestående, uintelligente og irrationelle uden at have et historisk blik for fortidens anderledeshed.

Begrebet 'empati' kan defineres som evnen til at sætte sig ind i andres følelser, men historisk empati handler ikke om at føle sympati eller antipati med fortidens mennesker. Historisk empati handler heller ikke om at frikende eller placere skyld, men om at møde og forstå den fortidige virkelighed i al dens anderledeshed – uden at man af den grund accepterer fortidens adfærdsmønstre, menneskesyn, værdier eller mentaliteter.

Historisk empati handler om at forstå og dermed møde fortiden på fortidens egne præmisser. Det betyder, at man grundlæggende skal have en historisk forståelse for, at fortidens mennesker – individuelt såvel som kollektivt – havde andre forestillinger, værdier, tanke- og adfærdsmønstre, der i den historiske sammenhæng blev opfattet som fornuftige, gyldige og sande. Historisk empati er beslægtet med begrebet 'historisering', som peger på en bestemt måde at forholde sig til fortiden på. At 'historisere' betyder, at man i sin historiefaglige tilgang tænker og sætter mennesker og deres handlinger ind i en historisk sammenhæng.

Historisk empati er knyttet til en grundlæggende historisk tænkning. Ved at forstå mennesket som en historieskabt og historieskabende aktør; ved at fokusere på, *hvordan* og *hvorfor* mennesket handler, tænker og oplever som det gør under de givne historiske omstændigheder, så kan man historiefagligt komme tættere på en dybere forståelse af fortiden. At kunne tænke historisk empatisk er med andre ord en væsentlig forudsætning for, at man overhovedet er i stand til at forstå og forklare historisk udvikling meningsfuldt.

## Fra nutid til fortid - og tilbage igen



Denne model illustrerer relationen mellem fortid og nutid, når man skifter perspektiv og på den baggrund skaber autentiske, sandsynlige og historisk empatiske scenarier i nutiden.

Når man skal forholde sig historisk empatisk til fortiden, skal man først have en grundlæggende kontekstviden om fortiden på plads. Man kan kun meningsfuldt arbejde med historisk empati, hvis man har forstået, at mennesker og deres handlinger altid er et produkt af historisk-socialt forandringsprocesser og de strukturelle vilkår, der har gjort sig gældende på forskellige tidspunkter i fortiden. Det er vigtigt at forstå, at det, der engang i fortiden var meningsfuldt og accepteret, fx adfærd, livsformer, handlinger, værdier og mentaliteter, er forhold, der ændrer og udvikler sig over tid.

At praktisere historisk empati forudsætter en evne til at skifte perspektiv fra nutiden til fortiden. Dette perspektivskifte handler om at kunne sætte sig ind i en fortid, der er fundamentalt anderledes end nutiden. Ved at kombinere sin historiske kontekstviden, indlevelsesevne og tænkning, forsøger man altså at sætte sig ind i de fortidige menneskers livssituationer og betingelser - fx ved selv at skabe en række historiske scenarier og forestillinger på baggrund af et autentisk kildemateriale, der kan give et sandsynligt indtryk af fortiden. Det er ikke meningen, at man skal rekonstruere fortiden nøjagtigt, men man kan forsøge at komme så tæt på fortiden som muligt. Dette kan gøres i tekstproduktioner, men også ved at konstruere forskellige historiske reentactments eller ved at opstille forskellige kontrafaktiske scenarier.

## Historisk empati og etik

At bruge historie indeholder altid en etisk dimension, der tydeliggøres, når tidligere tiders menneskesyn, handlinger og værdier møder nutidens helt forandrede adfærds- og tankemønstre. Hvad der i fortiden var socialt eller politisk accepterede handlinger, normer eller sande, gyldige opfattelser og mentaliteter, kan i dag være grundlæggende forandret, så de måske endda er ulovlige eller udgør regulære forbrydelser.

Evnen til at forholde sig historisk empatisk til fortiden er derfor en væsentlig forudsætning

for at kunne problematisere og diskutere værdimæssige og kontroversielle historiske dilemmaer og fortolkninger. Dette aspekt viser sig især, når man diskuterer, hvorvidt nutiden kan drages til ansvar for handlinger i fortiden, eller når man forsøger at forstå grusomme hændelser og voldsrelaterede handlinger, der omhandler menneskers allerværste sider. Historiefagets etiske perspektiv handler netop om, hvordan man forstår og betragter forskellige aktører og deres handlinger i fortiden. Man kan derfor kun forholde sig kvalificeret og nuanceret til fortolkningen af fortiden, hvis man anvender sin historiske viden på et historisk empatisk grundlag.

Et eksempel på denne praksis er historikeren Christopher R. Browning, der i sit banebrydende værk *Ordinary Men - Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (1992) når frem til den nøgterne pointe, at de mænd, der deltog i massenedskydningerne af jøder på Østfronten under 2. verdenskrig i virkeligheden var helt almindelige mænd, der ikke var født som voldspsykopater og nazistiske lystmordere. I et historisk empatisk perspektiv er det en helt central pointe, at Browning ikke frikender eller rehabiliterer einsatz-gruppernes gerningsmænd, men netop forsøger at forstå fortidens mentaliteter og anderledeshed, så lignende rædsler måske kan undgås i fremtiden.

## **HISTORISK EMPATI I OVERSIGTSFORM**

### **At forholde sig historisk empatisk *forudsætter*:**

- en grundlæggende historisk viden
  - en evne til at historisere
- en evne til at skifte perspektiv fra nutid til fortid